

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za fonetiku

Dr Ivo Škarić, docent

GOVORI U SUKOBU

Uvod

Komparativnoj lingvistici, koja uspoređivanjem jezika otkriva njihova svojstva koja se tada organiziraju u zatvorenu, historijski definiranu strukturu — u jezik, suprotstavljamo ovdje jedan formalno bliski postupak, postupak ispitivanja ponašanja govora u kontaktu.

Govor i jezik uzimat ćemo u sosirovskim osnovnim značenjima.

Govor je komunikacijski sistem jezikom, gdje je ishodište i cilj komunikacije čovjek. Govor nam predstavlja splet odnosa čovjeka i jezika i fizičkih uvjeta u kojima se komunikacija vrši.

Govor je poruka jezikom, proces u jezičnom komunikacijskom krugu i skup zakona ponašanja tog komunikacijskog lanca¹, dok je s druge strane jezik kod, sistem i norma.

Kako fonetika kao nauka o govoru, tj. o procesima u komunikacijskom lancu, u svom predmetu proučavanja također traži sistem, to će govor u metagovoru biti ponovo sistem, ali sistem procesa. Jezik kao proces postoji za lingvistiku isključivo u tempoeralnom kanalu (u dijahroniji jezika). Fonetika pak proučava proces u spacijalnom kanalu. Jezik je u sinhroniji statičan isto kao što je govor u dijahroniji.

Govor je komuniciranje jezikom u spacijalnom kanalu, a jezik komuniciranje govorom u temporalnom kanalu. I kao što je za definiranje jezika, pored sagledavanja njegovih svojstava koja proizlaze iz govora, nužno potrebno uključiti njegovo promatranje u dijahroniji, isto tako i definiranje govora ne proizlazi čitavo iz jezika već zahtijeva i metodu promatranja spacijalne komunikacije.

Pretpostavimo jedan određeni govor kao nedefiniranu formu (»crnu kutiju«) koju želimo definirati. Da bismo to postigli, izlažemo je raznim stimulacijama na koje ona reagira. Na temelju tih ponašanja otkrivamo njena svojstva. Jedna od najprikladnijih stimulacija za testiranje govora jest neki drugi govor. To postizemo ako komunikacijski krug podesimo tako da transmitter funkcionira na jednom govornom sistemu, a receiver na drugom.

¹ Govor ne bi stoga trebalo poistovetiti s »idealektom«, tj. skupom govornih navika pojedinca, jer govor uključuje i opće zakonitosti ponašanja u komunikacijskom lancu.

Tačku na kojoj se različiti govori² dodiruju Weinreich naziva locus kontakta³, a to je u našem slučaju susret govornika različitih govora.

Ispitivanje govora pojedinca ima značenje i za definiranje jezika, jer se, uostalom, jezik najočitiije pojavljuje u govoru, te s pravom Weinreich kaže: »Finally, linguists and anthropologists together, working from the premise that the individual is the ultimate locus of contact, must turn to psychologists⁴ for their contribution to the understanding of languages and cultural contact.«⁵

Komunikacijski će tok u neusklađenom sistemu izbacivati brojne greške koje će objektivan sudac (ispitivač) interpretirati kao različita svojstva tih govornih sistema. Ako su ti govorni sistemi čvrsti, onda će greške konstituirati svoj poseban sistem.

Kod ispitivanja govornih sistema na temelju grešaka tehnika je razmišljanja slijedeća: ako su signali od ishodišta do cilja bili transformirani, onda ta transformacija definira operator. I ako smo u mogućnosti da uklonimo transformacijski utjecaj fizičkog kanala i psihosomatske insuficijencije, kao operator će se pojavljivati isključivo razlike jezika u govoru.

Govor u dodiru nalazimo realiziran uvijek onda kada imamo i jezike u dodiru; to je i situacija prvog kontakta govornika jednog jezika s nekim iz drugog jezika. Umjetno, ta situacija nastaje u nastavi stranog jezika.

Ako se dodir govora ostvaruje s ciljem da se nauči jedan od ta dva govora te da se time izjednače oba komunikacijska pola, on se tada razvija u sukob. Jer, govor koji treba da se ukloni pruža otpor, a taj otpor ima težinu i značenje koji ima i sam govor. Odatle je taj otpor i mjera za govor: veći otpor označava stabilniji primarni govor, tj. otkriva jaču povezanost ličnosti s određenim jezikom. (Zbog toga je kriva dijagnoza da su oni, koji teže usvajaju strani govor zbog toga što se čvršće drže forme svoga materinjeg govora, manje talentirani za jezike; obratno — takvo ponašanje otkriva zbiljskiju vezu ličnosti s jezikom, upravo maksimalno identificiranje s njim. Te će osobe svoj stav prema svom jeziku ostvariti isto tako čvrsto i sa stranim jezikom kada (i, ako) u njega zađu. Stoga su nerijetko upravo pjesnici »tvrda uha«, te teže uče strane jezike i gotovo nikada ne mogu napustiti svoj materinji dijalekt.)

Kako je baza govora u fizio-psiho-mehaničkim formama govora, greška će biti najočitija baš u osnovnim fonetskim elementima, a i otpor će u njima biti najjači. Zbog toga ćemo se i mi u našim analizama ograničiti samo na taj elementarni fonetski plan govora u dodiru i sukobu.

Budući da je govor u bitnome odnos čovjeka prema jeziku, govor ima i svoju psihološku dimenziju. Jezik se združuje s čovjekom zahvaljujući senzoričkim kanalima te njegova psihološka egzistencija ima nužno senzoričku osnovu. U svakom aktu govora senzorička kontrolira njegovo organiziranje u mehaničke forme (pokret i zvuk), i upravo je senzorička u najvećoj mjeri odgovorna za funkcioniranje govorne komunikacije. To je razlog zbog čega

² Pod različitim govorima podrazumijevamo različitost i jezične i dijalektalne (dakle, ponovo jezične) te patološke etiologije.

³ Uriel Weinreich: *Languages in Contact*, u: *Psycholinguistics*, ed: Sol Saporta.

⁴ Tj. onima koji proučavaju govor u psihološkoj realizaciji, a to su fonetičari (I. Š.).

⁵ Uriel Weinreich: *ibid*, str. 380.

ćemo sukob govora tretirati prvenstveno kao nemogućnost da diskriminiramo govorne signale, kako u emisiji tako i u recepciji. O vezi artikulacije sa slušanjem prof. P. Guberina i J. Gospodnetić na jednom mjestu kažu: »il existe une interdépendance audition-articulation (ce qui revient à dire qu'il n'est que difficilement possible, pour ne pas dire impossible à un sujet d'articuler ce qu'il n'entend pas ou n'entend pas bien)«⁶. O posebnom značenju percepcije kod interferencije govora prije spominjani autor iznosi slijedeće: »The questions which the linguist asks about the speech phase of interference are, accordingly, different from those about language. In speech factors of perception of the other tongue and of motivation of borrowing are paramount.«⁷

Da bi se oformio nov govor, on mora biti prihvaćen kao govor, tj. s tačno onim istim ljudskim, psihološkim, senzoričkim, artikulacijskim funkcijama i sposobnostima kojima se formirao i po kojima postoji i primarni govor. Zbog toga novi govor mora ući u sukob s postojećim i u tom se sukobu strukturizirati. Tom tvrdnjom negiramo inače dugom praksom afirmiranu metodu zaobilaznih putova kojom se strani govor učio kao strani, kao govor s bitno različitim psihološkim odnosom prema čovjeku. Mislimo da novi govor treba da bude, kao i primarni, u uskoj vezi s najosnovnijim biološkim i psihološkim funkcijama čovjeka, a ne kao jedna racionalna čovječja spoznaja. I da bi govor nastao, treba ga što jače sukobiti s primarnim govorom da bi u njegovim osnovama našao snagu i potkrepu za svoj nastanak i opstanak.

Sistem grešaka

Dva govorna sistema proizvode u dodiru tzv. sistem grešaka na svim govornim planovima, ali u zagrebačkoj fonetskoj školi taj je termin najčešće ograničen samo na greške fonetskih elemenata.⁸

Greška se javlja ako subesjednici govore različitim govorima, a od ta dva neće griješiti onaj jezik kojeg je sporazumno prihvaćen za tu komunikaciju: greška je odstupanje od govora dane komunikacije. Okrenu li se uloge i polovi greška — model se mijenjaju.

Ako jedna određena lingvistička jedinica želi, a istovremeno ne može komunicirati na sebi nepoznatom govoru, u sebi stvara sukob i njeno rješenje rezultira govorom koji ima oznake i prilazećeg i polazećeg govora, tj. govora stimulacije i govora rezistencije.

Takav je govor u fonetskim (i ostalim) svojstvima siromašniji od bilo jednog bilo drugog govora. On ne sadrži ni jedan glas koji ne postoji u polaznom (ili polaznim, ako ih subjekt posjeduje više) govornom sistemu, a isto tako ne sadrži ni sve one elemente koje posjeduje polazni govor, a kojih nema u

⁶ P. Guberina — J. Gospodnetić: Audition et articulation à la lumière de la méthode verbo-tonale, International Association of Logopedics and Phoniatrics Proceedings of the XIIth International Speech and Voice Therapy Conference, Padua, 1962.

⁷ Uriel Weinreich: Mechanisms and structural causes of interference, u Psycholinguistics, ed: Sol Saporta.

⁸ Termin »sistem grešaka« preuzet je iz verbotonalne teorije prof. P. Guberine, jer čitavo ovo razmišljanje i izvire iz principa te teorije. On se najviše približava u svom značenju terminu interferencije među jezicima.

ncvom govoru. Tako, ako s hrvatskosrpskog govora prilazimo francuskom, u sistemu grešaka neće biti ni francuskih nazalnih ni složenih vokala, jer ih naš govor nema, kao ni afrikata, ni vokalnog r, ni frikativa h koji naš govor ima a francuski ne.

Sistem grešaka pokazuje unutar sebe određeni red i pravilnost koja je osigurana strukturom govora s kojeg se polazi. »L'oreille normale entend le langage sur la base du système de la langue maternelle et si l'on se met à apprendre une langue étrangère, on se rend compte que les prononciations mauvaises suivent un système«. ⁹ Ako se percepcija jezika ne oslanja ni na jednu formiranu govornu strukturu, što je slučaj kod usvajanja materinjeg jezika, do sistema grešaka ne dolazi, jer tek »l'audition des sons des langues différentes au moment où le système de la langue maternelle est déjà bien acquis, se fait sur l'audition des sons de la langue maternelle qui impose un système d'écoute des sons des langues étrangères«. ¹⁰

Upravo zbog toga što se percepcija stranog govora oslanja na jednu definiranu strukturu slušanja, greške koje nastaju u sukobu nisu difuzne i kaotične, već pravilne. Naime, interferencija govora je proces koji u prvoj fazi »fuzije« izbacuje nesistematske reakcije, tzv. »mješavinu«. ¹¹ Međutim, kako ćemo kasnije izložiti, sistem grešaka je proces doveden do jedne kružne biunivokne transformacije, i tek ga u tom stadiju možemo prihvatiti kao sistem.

Sistem grešaka komponiraju ne samo razlike realizacija fonoloških jedinica već i njihove distribucije. Tako npr. Arapi posjeduju glasove i i u u svom sistemu, ali se ti glasovi ne pojavljuju u nenaglašenim slogovima čime odstupaju od hrvatskosrpskog sistema. (U nenaglašenim pozicijama ti se vokali centraliziraju.) Nijemci obezvučuju finalne konzonante, ali ne i inicijalne, Rusi i Englezi reduciraju nenaglašene vokale. Takvih primjera odstupanja u distribuciji između govora ima dakako veoma mnogo.

Sistem grešaka može postati i tehnika fonološke deskripcije jednog jezičnog sistema, jer stranci mogu primijetiti i ono što se slušanjem iznutra ne glasa, a to važi naročito za varijante. Tim postupkom možemo dekomponirati psiho-fonetsku unutrašnju arhitekturu svakog pojedinog glasa. Npr., diftonzi postaju diftonzi, a složeni glasovi složeni samo u sistemu grešaka u kojem se raščlanjuju; isto tako glasovi iskazuju međusobne sličnosti i nijansirane različitosti ponovo tek u sistemu grešaka. Tako nam se na temelju sistema grešaka kajkavaca pokazuju sličnim glasovi č i ć, a p i b pokazuju međusobnu sličnost u greški Arapa. U sistemu grešaka, npr. Francuza, daje nam se do znanja da su naši dugi vokali i zatvoreni, a kratki i otvoreni, i da je naš glas v sonant, a ne frikativni konzontan. Govorni jezik ne možemo razumjeti ako ga ne gledamo iz potrebne distance, a pogotovu ne onda ako želimo opisati njegove psihoakustičke karakteristike (njegovo »pjevanje«). Jer govor je struk-

⁹ Prof. P. Guberina, J. Gospodnetić: Ibid.

¹⁰ Prof. P. Guberina: »La méthode audio-visuelle structuro-globale et ses implications dans l'enseignement de la phonétique« Journées d'études, 25 Bruxelles-Mons 1962.

¹¹ Termin »fuzija« i »mikstura« (mješavina) potječu od M. H. Roberta iz »The Problem of the Hybrid Language«, prvi pojam označava veze među jezicima, a drugi rezultat tih veza u govoru.

tura, a strukturu možemo spoznati isključivo rušeći je, tj. uvođenjem u nju vanstrukturalnih faktora.¹²

Dakle, sistem grešaka predstavlja percepciju govora vršenu izvan njega, čime je, s obzirom na taj govor, ta percepcija iskrivljena ali pravilna; iskrivljujući ona ga analizira, kao što prizma iskrivljuje slike i rastače ih u spektar. Ta tehnika analize koliko je stara toliko je neiscrpna, pa prema tome i suvremena, a u njoj se ne samo proziru osnovne zakonitosti psiholingvističkog ponašanja, već i jezični sistemi i jezične evolucije.

Prividni sistemi grešaka

Za potrebe nastave jezika, kao i u fonetskim ispitivanjima, treba jasno razlikovati pravi sistem grešaka od prividnog. Prividni sistem grešaka također pokazuje pravilnost, ali iskrivljavanje govorne slike kod njega ne uzrokuju fonetski strukturalni faktori, nego neki za fonetsku podlogu govora izvanstrukturalni, a to su prije svega:

1. Grafija

Pod utjecajem grafije englesko kratko *i* se zamjenjuje za hrvatskosrpsko *i* a ne *e*, θ za *t*; francusko *ā* za *an(m)* a ne *on(m)* ili samo *o* (kako bi bilo u sistemu grešaka), engleska skupina *tr* za hrvatskosrpski *tr* a ne *čr*, englesko završno *a* za *er* a ne *a*, štokavsko *dž* za *d-ž* a ne *đ*. Pod utjecajem grafije javlja se vokalski izgovor francuskog *e caduc-a* i tamo gdje ga izgovorno nema, rusko reducirano *o* prihvaća se kao *o*, a ne *a* itd.

2. Utjecaj srodnosti leksika

Ako u dva govora postoje srodne leksičke jedinice (a to će biti naročito u srodnim jezicima), onda će prepoznavanje leksičkih jedinica djelovati na percepciju i poništavati utjecaj psihofonetske percepcije. Često će se te pojave podudarati s pravim sistemom grešaka i tada će služiti kao objašnjenje načina adaptacije pojedine posuđene riječi. Tako će percepcija francuskih riječi *buffet*, *bureau* itd. u sistemu grešaka biti *bife* i *biro*, isto kao što je njihova forma u našem jeziku. Ovdje sistem grešaka objašnjava preinaku tih posuđenica.

Sistem grešaka potvrđuje i fonetske promjene u nekom govoru. Tako će dodir talijanskog i francuskog izbaciti greške koje će objasniti njihove historijske divergencije, npr. skupine *vokal+nazal*. Zamjena ruskih oksitona sa strane novoštokavaca za paroksitone uzlaznog akcenta objašnjava razvoj novoštokavske akcentuacije. Konačno možemo reći da ni jedna fonetska promjena u historiji jezika nije lišena potvrde u nekom od sistema grešaka.

Ako su zajedničke riječi fonetski divergentne zbog obostranog fonetskog razvoja, onda njihovu različitost neće izbacivati sistem grešaka; ili ako zbog te leksičke sličnosti nastane greška u dodiru govora, ona ulazi u prividni sistem grešaka. Tako npr. hrvatskosrpske riječi *futur*, *faktura*, *orator*, prepoznajemo u francuskim riječima *facture*, *futur*, *orateur* i u

¹² Neki inače sposobni lingvista opisivao je u dizertaciji govor svog kraja i nije mogao osjetiti da u tom govoru postoje diftonzi, što je bilo flagrantno za svako »krivo« slušanje.

njima **ü** i **oe** zamjenjujemo za hrvatskosrpsko **u** i **o**, iako ta zamjena ne spada u sistem grešaka i ne predstavlja našu fonetsku obradu percepcije francuskih riječi, jer se u svim drugim slučajevima gore spomenuti francuski glasovi zamjenjuju za hrvatskosrpsko **i** i **e**. Sličan je slučaj kada Sloveni čuju hrvatskosrpsko **u** u riječima kao **ruka**, **ženu**, **znaju** (prema starom **ō**) kao **o**, jer se u tim slučajevima u istim riječima kod Slovenaca javlja **o**. Slična je pojava percepcija otvorenog **e** u riječi **peta**, a zatvorenog **e** u riječi **peta** (od **pet**), što je sve posljedica načina izgovora tih riječi u slovenskom, a ne sistema grešaka po kojem bi se hrvatskosrpsko **u** čulo kao **u**, dugi vokal **e** kao zatvoreno **e**, kratki vokal **e** kao otvoreno **e**, a što znamo iz pogrešaka koje nastaju u slušanju tih glasova kada oni nisu maskirani prepoznavanjem čitavih riječi. U skupinu prividnih grešaka spadaju i izgovori toponima: Pariz mjesto **Pari**, Marselj mjesto **Marsej**, London mjesto **Land'n** itd. Dakle, dvostepene divergencije iste riječi, koje mogu nastati sukcesivnim dvostrukim promjenama u istom jeziku ili sukcesivnom obradom preko jezika posrednika, ako se riječ ne posuđuje direktno, ili zbog divergencije koja je nastala između riječi dva jezika koji su je posudili ili naslijedili iz jednog trećeg — u svim tim slučajevima, kod dodira govora prepoznata riječ kao zajednička, može narušiti sistem fonetskih grešaka, jer će prepoznavanje riječi nadjačati fonetsku percepciju (što je i inače svojstvo percipiranja govora — percepcija cjeline), a takva reakcija u dodiru govora neće spadati u sistem grešaka već u prividni sistem grešaka. Okrenemo li problem, možemo zaključivati o nekim fonetskim promjenama u razvoju jezika i ustvrditi da one nisu rezultat jednog kvalitativnog skoka ako u dodiru jezika takva promjena nije utvrđena u pravom sistemu grešaka.

3. Prividni sistem grešaka može nastati i kao rezultat korekcije koju vrši nastavnik u slučaju kad je jedan tip korekcije već standardiziran u jednoj generaciji nastavnika stranog jezika. Ta se pojava naročito očituje onda kada je govorni model nastavnik kojemu strani jezik nije materinski, i koji izgovara prema jednoj varijanti, najčešće prividnog sistema grešaka. Njegov izgovor može predstavljati i neku vrstu govornog kompromisa s hotimičnim odstupanjem u pravcu što dalje od materinskog govora (ali time ne nužno i u pravcu približavanja stranom). Kontakt takvog bastardnog govora i materinskog neće dati pravi sistem grešaka jer je i u tom slučaju postojala dvostruka obrada. Taj slučaj stvara najrasprostranjenije privide dodira među govorima, dodire preko posrednika, i to je najčešće razlog da kod nešto manje pedantnog promatranja ne uspijemo uočiti pravi sistem grešaka.

Otkrivanje sistema grešaka

Postupak kojim se dolazi do sistema grešaka sastoji se u promatranju odgovora koje daje govornik na stimulacije sebi nepoznatog govora. Odgovor je imitiranje stimulacije. Stimulacije govorom daje osoba kojoj je to materinski govor. Stimulacije su pretežno akustičke i optičke, ali samo optičke s labio-facijalnog izvora (ne grafičke, jer one — kao što smo prije naveli — predstavljaju izvanstrukturalni govorni faktor).

U reakciji se očituju percepcija i reprodukcija zajedno, a ona se odlikuje zbrkom i jednim određenim radom. Samo pravilne i sigurne reakcije uključujemo u sistem grešaka, a ne i sve ostale greške, koje su inače brojne, i koje zovemo slučajnim. Slučajnim ih zovemo zbog toga što nisu uzrokovane djelovanjem sistema polaznog govora (>fonološkom rešetkom<), već smanjenjem redundancije govornog signala. Tako se može dogoditi da talijansko t jedan Hrvat čuje kao p, francusko s kao f, englesko m kao n itd. Sve te greške nestaju odmah kada ponovimo u kraćoj emisiji, s izrazitijom artikulacijom, dio govora u kojem se ta greška potkrala. Slučajna greška pojavljuje se i onda kada je u realizaciji fonetskog elementa izvršena izvjesna deformacija zbog ekspresivnih razloga. U nekoj drugoj interpretaciji slučajna bi se greška mijenjala u neku drugu.

Izvjestan se broj grešaka zadržava i onda ako govornu stimulaciju dovedemo do optimalne, ako govorni iskaz svedemo na minimum (jedan glas) i ako pretpostavimo neograničeno velik broj ponavljanja. I upravo ona varijanta odgovora-imitacije, koja se stabilizira nakon optimalnog, enfatičnog i višekratnog ponavljanja, jest greška sistema; kada se ona učvrsti, tj. kada se počima stopostotno ponavljati, prestaje biti slučajna.

U nastavnom procesu učenja jezika jedan od prvih zadataka nastavnika-fonetičara jest otkrivanje sistema grešaka.

Psihološki gledano, u prvom kontaktu govora sve su greške slučajne. Svakoj >jasnoj< percepciji prethodi stadij kada se >dobro čuje<, ali se ne može ponoviti. Naime, signal nepoznatog govora čini se čudnim, nekako nejasnim, i ta se nejasnoća jasno percipira.

Pokušaj da se to čudno svojstvo percepcijski definira, i to definira kao fonetsko, izgovorno svojstvo, zahtijeva raščišćavanje, a u tom traženju >onog pravog< dosjetimo se da se zapravo radi o malo nejasno izgovorenom nama inače poznatom glasu. Još ako se malo bolje osluhne i te nejasnoće nestaje. I eto nas u sistemu grešaka. Ispitanik ne može percipirati razliku između svoga izgovora i govora modela, štoviše, on je >siguran< da razlika nema. Upravo ta sigurnost percepcije garantira stabilnost sistema grešaka. Nesigurno percipiranje, nejasno lutanje i manje više pogađanje producirat će tek slučajno greške (koje, rekli smo, možemo momentalno intervencijom što otkloniti što svesti na greške sistema). Tako s introspekcijom.

Jedno drugačije fonetsko, psihoakustičko objašnjenje daje verbotonalna teorija prof. Petra Guberine: »La théorie, l'expérience et la pratique de la méthode verbo-tonale démontrent qu'on entend le langage sur la base des bandes de fréquences limitées, où la discontinuité en intensité, fréquences et temps jouent le rôle prépondérant«.¹³

Glasovi su snopovi mnogostrukih akustičkih signala, organiziranih tako da mogu kod percepcije biti najrazličitije interpretirani, a samo unutar jednog govora percepcija se ograničava izborom relativno malog kvantuma.

Signali govora biraju se na temelju cjelokupne strukture govora, na temelju akustičkih svojstava u emisiji i na temelju akustičkih i fizioloških provodnih svojstava kanala. Sprega emisija — kanal — percepcija određuju izbor.

¹³ P. Guberina et J. Gospodnetić: *Audition et articulation à la lumière de la méthode verbo-tonale*.

Promjena bilo kojeg od ta tri elementa izazvat će drugačiji izbor, tj. glas će se »čuti« drugačije, možda upravo kao neki drugi glas istog govora. Da bi se neki glas čuo uvijek istim nije neophodno da se ponavlja uvijek ista emisija, već je moguće različite emisije podvrgnuti različitim deformacijama u akustičkim kanalima (laboratorijski se to najlakše vrši akustički filtriranjem glasa), ili fiziološkim kanalima (ponašanje naglušnih) ili mijenjanjem uvjeta u strukturi percepcije (kondicioniranjem na jedan glas povećavanjem redundancije za taj glas). Različite se emisije mogu identificirati kao isti govorni signal ako su uvjeti koji nameću izbor takvi da svojom promjenljivošću kompenziraju promjene emisije. I doista, u jednom govoru su fizičke, akustičko-mehaničke realizacije istih fonetskih elemenata neprestano različite, što je eksperimentalnom metodom fonetske analize lako utvrditi; međutim, i pored toga percepcija identificira neke signale. Tako u rečenici »vidi ti, što bi on htio!« prepoznajemo ponavljanje glasa i, i to uvijek istog glasa i, a njegov je mehanički oblik svaki put bio drugačiji. To svodenje na isto, nepercipiranje svih različitosti (izbor!) osnovno je svojstvo percepcije, percepcije govora posebno, i »fino uho« za govor sastoji se podjednako u mogućnosti identificiranja što različitijih signala kao i u distingviranju što sličnijih.

Ta sposobnost da se čuje istim ono što nije isto jest sposobnost organiziranja govornog signala percepcijom u govornu strukturu. Takvo ponašanje percepcije osnovni je zahtjev za percipiranje govora. Ta ista sposobnost dopušta da jedan signal stranog govora poistovećujemo sa signalom glasa materinskog govora, a krivo slušanje glasova stranog govora znak je ne slabog slušanja, već normalne sposobnosti čovjeka da organizira percepciju. Sistem grešaka je odlika slušanja govora. Djeca ispod pet godina relativno dobro percipiraju strani govor, ne prave greške sistema i lako se korigiraju, ali su s druge strane nesigurna u percipiranju bilo kojeg govora, pa i materinskog, dok s druge strane odrasli sigurno slušaju svoj materinski govor i isto tako sigurno griješe slušajući nepoznat govor. Prema tome griješenje je rezultat jedne razvijene kvalitete, a ne jednog manjka percepcije. Tom razmatranju možemo pridružiti jedno zapažanje s procesa nastave jezika. U prvom kontaktu s nepoznatim govorom učenici vrlo dobro imitiraju zvučne cjeline govora. To je stadij preslikavanja, »papagajskog« imitiranja. Takav stadij traje kratko vrijeme kod odraslih osoba (a to nastavnike često čudi, a i razočarava) i uskoro zatim počinju se rojiti greške. Pojava sistematskih grešaka simptomom je da su se akustički signali počeli organizirati u govor, da se počela vršiti govorna segmentacija, fonemizacija — da je zvuk postao govor. Treba, naime, imati na umu da imitiranje svakog zvuka koji proizvode govorni organi ne proizvodi sistem grešaka u govoru, niti takva situacija ne predstavlja uvijek stanje govora u dodiru. Govor u dodiru jest samo ona struktura u kojoj se emitirani govor i percipira kao govor. Pogotovo je daleko od ovog slučaj kada ni emisija govornih organa ni percepcija nisu strukturalni govorni faktori. Tako npr. oponašanje Španjolca koji oponaša mijaukanje mačke, ili lavež psa, ili cvrkut ptica, ili šum vjetra, brujanje motora, šuštanje pare itd., ne predstavlja situaciju govora u dodiru i neće očitovati sistem grešaka (niti će moći posredovati kod korekcije govora, jer se u govor ne može ući dok stojimo izvan bilo kojeg govora; neki su pomišljali da će biti moguće da Španjolec percipira glas š ako pokuša oponašati naše oponašanje šuštanje pare, ili da će naši učenici naučiti francuski r ako

grgoću. Španjolac je, međutim, dobro šuštao i pištao, a naši učenici grgotali i grgotali, ali niti ovaj r, ni onaj š nisu ni dalje mogli govoriti).

Greške nisu rezultat nemogućnosti slušanja kao takvog, ni »tvrdiće« ili nespretnosti govornih organa; sistem grešaka je rezultat svojstva govora u čovjeku.

Glas ili bilo koji drugi fonetski element jednog govora zamjenjuje se glasom ili nekim drugim fonetskim elementom **najbližim** u psihofonetskim svojstvima. Ovo je opće pravilo i ono počiva na zakonu ekonomije, koji ovdje deduciran preinačujemo: lakše je poistovetiti sličnije nego različitiije.

Treba naglasiti da nije moguće na temelju poznavanja dvaju govora sa sigurnošću predvidjeti čitav sistem grešaka, već je potrebno vršiti eksperimente s govorom u dodiru, čime se zapravo priznaje da je sličnost i različitost u govoru spekulativno neodredljiva. Eksperiment je nužan kod proučavanja ponašanja govora u dodiru. Odakle je moguće unaprijed predvidjeti kada ćemo mi japanski sonant percipirati kao r, kada kao l, a kada kao d. Sve te tri mogućnosti postoje u sistemu grešaka i zavise od pozicionih varijanata tog glasa u japanskom govoru. Kako predvidjeti da li je francuski zatvoreno e bliže našem i ili e, engleski t^h ne znamo da li je bliži hrvatskosrpskom glasu t ili č. Ili: zašto Talijani francuski ū čuju kao u, a mi kao i kada nam se čini da su naš i talijanski i i u sasvim slični?!

Sistem grešaka može se objasniti iz sistema govora, ali ne i predskazati, jer svaki glas ima mnogo svojstava sličnih s mnogim drugim glasovima, a koja će svajstva prevladati određuje cjelokupna govorna organizacija koju nikada ne možemo sagledati u potpunosti. I zato je najlakši i istovremeno i najtačniji empirijski postupak. Svaki glas u govoru je struktura u kojoj je sadržana govorna cjelokupnost. Izbor i strukturizacija kod percepcije svakog dijela govora je proces u kojem je uključen čitav govor.

Tipologija grešaka

U popisivanju grešaka koristimo tipološka svojstva koja su poznata i u fonološkim opisima.

Kod percipiranja fonetskih elemenata stranog govora greške se mogu svesti na ove tipove:

1. Greške u segmentaciji

a) Percepcija polifonematske grupe kao monofonematske: englesku grupu ts hrvatskosrpski govor transformira u c, francusko ni i li u nj i lj itd.

b) Percepcija monofonematske forme kao polifonematske: Francuzi, Talijani, Hrvati i drugi engleske diftonge percipiraju kao dva uzastopna vokala, velarni nazal ŋ kao ng; aspirirane okluzive Jugoslaveni percipiraju kao okluziv plus h, ruske meke konzonante kao tvrde plus j; Francuzi hrvatske afrikate prihvaćaju kao okluziv plus frikativ, a Talijani vokalno r kao vokal plus r sonant.

Odlika je svih tih grešaka da se jedna psihofonetska jedinica složena od više simultanih (kao kod glasova ū, ŋ, ā, ph itd.) ili konsektivnih (kao ć, ai, ei, ai itd.) komponenta prestrukturira u dvije, ali manje kompleksne, ili da se dvije manje kompleksne jedinice strukturiraju u jednu, kompleksniju; da li će biti jedno ili drugo ovisit će o sistemu polaznog govora.

2. Greške načina artikulacije

U tu skupinu ubrajamo greške najrazličitije kvalitete, a sve se odnose na vrstu artikulacijskog pokreta ili na formu zvučne organizacije u vremenu. U tu grupu spada zamjena frikativa za afrikate (Indonežani percipiraju hrvatskosrpsko *ž* kao *đ*), frikativa za okluzive (npr. prihvaćanje engleskih glasova *θ* i *ð* kao *t* i *d*), afrikat za frikative (Francuzi hrvatskosrpsko *c*, *ć*, *č*, *d*, *dž* primaju kao *s*, *š*, *ž*), monoftonge za diftonge (tako Englezi francusko zatvoreno *e* i *o* primaju kao *ei* i *ou*).

Greške te skupine nastaju zbog krivog interpretiranja organizacije signala u vremenu, a to vidimo po tome što u svim tim slučajevima ili se različitost komponenata u vremenu negira (percepcija afrikata kao frikativa, diftonga kao monoftonga itd.), ili se izvorni psihofonetski stacionaran signal prihvaća kao modulacija (zamjena frikativa za afrikate ili okluzive, monoftonge za diftonge itd.).

3. Greške timbarske visine ili verbotonalne optimalne glasa

U tu skupinu ubrajamo greške koje se u artikulaciji definiraju kao pomak mjesta artikulacije i stupnja otvora (koji slijedi taj pomak mjesta), a sa psihokustičkog stanovišta te se greške očituju kao razlika timbarske visine. Taj je tip grešaka veoma čest, a greške su mu vrlo perzistentne jer se javlja kao posljedica drugačijeg izbora—strukturiranja frekvencija na spektru signala (određivanje verbotonalne visinske optimalne). Frekvencije na spektru glasa vrlo su brojne i relativno neizrazito organizirane. Primjeri za taj tip grešaka mogu biti slijedeći: zamjena *š* za *s*, *ž* za *z*, *s* za *š* i *s*, *ć* za *č* (čakavci), *č* za *ć* (Rusi, kajkavci, Slovenci), *š* za *h*, (Francuzi) *e* i *o* za *é*, *è*, *ô*, *ò* (Hrvati) *i* i *e* za *ü*, *oe* (Jugoslaveni) ili *u* i *o* (Talijani) itd. Ovu se vrstu grešaka može kvantitativno odrediti njihovim verbotonalnim optimalama. Analiza tih grešaka (kao i onih iz prve i druge grupe) pokazuje da su one uvijek opravdane, ne samo s obzirom na polazni govor već i s obzirom na signal, jer on obiluje zvukovima koji, uzevši ih izolirane, izazivaju percepciju glasa-greške.

4. Greške glasova uvjetovane različitošću osnovnih ritmotvornih forma govora — greške u napetosti izgovora

Osnovne ritmotvorne forme u govoru su ove tri: slogovska, akcentatska i rečenička. Ova posljednja nema samostalni značajniji utjecaj na greške glasova.

Slog je takva ritmička mijena gdje se napetost i opuštenost slijede na nivou artikulatora; paralelno tom slijedu ide jači i slabiji izdišni interkostalni impuls, i isto tako, ali u faznom pomaku, taj ritam prati jača i slabija sonornost, tj. jače i slabije angažiranje laringasa.

U zvučnoj se analizi slog pokazuje kao izmjena šuma i tona, tj. kontinuiranih u diskontinuiranih spektralnih sastava, a psihofonetski kao ritmička izmjena konsonantnosti i vokalnosti.¹⁴ Elementi, koji sudjeluju u gradnji sloga kao određene forme, oni su isti koji daju i značajne karakteristike glasovima. Možemo reći da su glasovi velikim dijelom onakvog oblika kakav im zadaje slogovska ritmička forma, a i obrat ove tvrdnje važi, dakako. Slogovska rit-

¹⁴ Konsonantnost je svojstvo kojim obiluju konsonanti, tj. to je šum, a vokalnost svojstvo kojim se odlikuju vokali — a to je sonornost. Svaki konsonant i svaki vokal sastavljen je i od jednog i od drugog svojstva, samo što su vokali pretežnije sastavljeni od vokalnosti a konsonanti od konsonantnosti.

nička forma nije u svim osobinama univerzalna, već je za svaki jezik različita, a ta se različitost očituje u načinu doziranja količine pojedinih slogovskih svojstava u pojedinim fazama odvijanja sloga (početak sloga, sredina, kraj, slogovska granica, slogovski vrh). Zbog toga nalazimo da u nekom govoru inicijalna pozicija sloga neke glasove ili skupine glasova prihvaća, a u nekom drugom govoru ne. Možemo isto tako reći da ritmička slogovska forma u danom govoru određuje i kvalitetu glasova koji se mogu u njoj realizirati (ili preko kojih se realizira forma sloga). Tako npr. grupe glasova *sv, sl, sm, sn, sr*, nisu prihvatljive za početak talijanskog sloga, dok ih forma sloga u drugim nekim govorima dopušta. U francuskom je na kraju sloga dopustiva grupa *gr, tr, itd.*, a u brojnim drugim govorima ne. U ruskom je grupa *vt* prihvatljivija na početku sloga, a negdje drugdje ponovo ne. Ne mali je broj govora u kojima konsonantne skupine uopće nisu prihvatljive u slogu, a u japanskom npr. ne može ni jedan konsonant stajati na kraju sloga. Hrvatskosrpsko *r*, englesko *n*, češko *l* itd. mogu stajati u centru sloga, a u nekim drugim govorima ponovo ne. O slogovskoj *é* formi zavisiti glasovne kvalitete kao što su aspiriranost, napetost — labavost, zvučnost — bezzvučnost i ostale stupnjevite kvalitete sonornosti i napetosti u glasovima. Očito je da je *v* u hrvatskosrpskom, ruskom, talijanskom, francuskom itd. različit, jer su i slogovske forme u kojima se realizira bile različite.

Budući da su svojstva glasova jednog govora takva da grade ritam i iz ritma nastaju, taj će se tip grešaka primjećivati kao poremećaj ritma.

Naročito je uz ritmičku slogovsku formu vezana osobina izgovora koja se obično naziva kvantiteta. U nekim govorima slog se realizira kao dug pod utjecajem pojedinih glasova ili grupa glasova (npr. u engleskom, francuskom, talijanskom), u nekim drugim jezicima duljina je vezana uz akcent (ruski) ili vrst vokala (slovenski), a u nekima je pak duljina slobodna i predstavlja distinktivno obilježje riječi (npr. hrvatskosrpski).

Riječ kao ritmotvornu formu u govoru karakterizira način okupljanja govornih elemenata u jednu cjelinu, tj. nju karakteriziraju odnosi ovih elemenata prema akcentu. Ti su odnosi u različitim govorima vrlo različiti i zbog toga je i glasovne realizacije i njihova distribucija različita. Tako se u engleskom i ruskom realizacija vokala u nenaglašenim položajima je reducirana u timbru i trajanju, u hrvatskosrpskom su realizacije u nenaglašenom položaju dosta čvrste, a vokali mogu biti dugi i kad su nenaglašeni; u nekim jezicima, npr. u talijanskom, govor dopušta susret dva jednaka konsonanta u istoj riječi, a u mnogim drugim govorima ne. Početak riječi je čvrst u njemačkom i hrvatskosrpskom i producira glotalni okluziv ako riječ počima s vokalom, u nekim drugim govorima jak je završetak (npr. u engleskom) pa omogućava čvrstu realizaciju finalnih konsonanata (oznaka čvrste realizacije može biti: čuvanje sonornosti sonornim glasovima i veći broj mogućnosti u distribuciji). U nekom govoru intervokalna je pozicija slaba (engleski, francuski) i očituje se u sonorizaciji bezzvučnih, dok u drugom nekom govoru može biti izrazito jaka (arapski).

Kako su ove greške u govoru, koje su rezultat različitosti forme ritma, vrlo brucjne i vrlo uočljive, a istovremeno i vrlo čvrste, Francuzi nekorektnost izgovora nazivaju jednostavno akcent (accent).

5. Greške ritmičkih forma

Ne samo da ritmičke forme izazivaju greške u realizaciji glasova, već i te različite forme kao specifične govorne figure treba unijeti u popis sistema grešaka. Te ritmičke forme, slogovske, akcenatske i intonacijske predstavljaju skelet strukture svake govorne realizacije. Te su forme u različitim govorima jednake samo utoliko ukoliko su uvjetovane biološkim faktorima, a to je njihov pretežnji dio. Ipak one divergiraju od govora do govora i te su različitosti bitna oznaka svakog govora.

Svi govori posjeduju slog, riječ i rečenicu. Svako saobraćanje među ljudima, koje nema te osnovne ritmičke forme, izlazi iz područja govora. Zbog toga, npr. gestovni govor nije govor. Svaki je govor prepoznatljiv kao govor od bilo kojeg normalnog čovjeka, zahvaljujući postojanju tih osnovnih ritmičkih forma, a isto tako ta zajedničnost i omogućava da se govor govorom mjeri.

Ipak su razlike u ritmičkim formama među govorima, ma kako male kvantitativno one mogle biti, vrlo značajne jer je u njima, kao u nekim genima, latentno sadržan čitav govor.

6. Identificiranje jednakih govornih signala u različitim govorima

Te su greške interesantne naročito zbog toga što ih teško postajemo svjesni. Vrlo je teško uočiti bilo kakvu razliku u izgovoru hrvatskosrpskog, talijanskog, francuskog **p**, **t**, **k**, **s**, itd. Međutim, logički je jasno: jedni su glasovi jednog, a drugi glasovi drugog govora. Ako su glasovi definirani ne samo kao strukture svojih elemenata, nego i u funkciji jedne šire strukture, strukture čitavog govora, onda su nužno svi glasovi različiti u različitim govorima i nijedan element iz jednog govora nije komenzurabilan elementu u drugom govoru. U praksi smatraju se istim glasovi različitih govora ako se u kontaktu govora ponašaju kao zatvorena biunivokna transformacija. Tako npr. ako Francuz kaže **p**, i Talijan to ponovi na takav način da Francuz u tom prepoznata svoj početni **p**, krug se komunikacijski idealno zatvara.

Susret takvih govornih elemenata je psihofonetski gledano pomirljiv, jer iskazuje prividnu istovrsnost i ne govori nam o osobitostima ni jednog ni drugog govora. Kako na psihofonetsku komponentu glasova možemo intervenirati u nastavnom procesu isključivo preko njihove vanjske pojave, kada ta vanjska komponenta izostane i naša intervencija postaje nemoćna.

U popisu sistema grešaka greške tog tipa označavamo ovako:

$t_1 \rightarrow t_2$, $d_1 \rightarrow d_2$ itd. (gdje indeks 1 znači strani govor, a indeks 2 reakciju—grešku).

U tu grupu grešaka možemo ubrojiti dva podtipa koja se razlikuju od prvog po tome što se neke razlike među glasovima različitih govora ipak očituju na ovaj ili onaj način.

a) Neki se glasovi, realizirani u izvjesnoj varijanti, foničko-artikulacijski izjednačuju s nekim glasom u drugom govoru, ali se glas prema sebi u ta dva govora drugačije odnosi u različitim situacijama. Tako se npr. francuski **r**, talijanski **r**, hrvatskosrpsko **r**, englesko **r** sa stanovišta sonornosti ponašaju prema sebi sasvim različito, iako su u ponekoj situaciji svi oni vrlo slični. Tako je francuski **r** relacija: sonant — frikativ, talijanski: sonant — dupli sonant, hrvatskosrpski: sonant — vokal, engleski: sanant — pauza (u ovom smjeru izostavili druge odnose koje razlikuju ove glasove u svim ostalim realiza-

cijama, a to su npr. velarnost za francuski, labijalizarnost za engleski, apikalnost za hrvatskosrpski i talijanski itd.).

b) Često postoji u vanjskoj realizaciji glasova različitih govora neka sitna razlika koju se onda ne uzima u obzir. Koji put se te male razlike izjednačuju i pod utjecajem iste grafije u dva jezika (sistem grafije moramo, rekli smo, isključiti iz sistema govora). Do negiranja tih različitosti dolazi dijelom i zbog apriorne koncepcije o »univerzalnim fonemima«. Intuitivno se, naime, često pretpostavlja postojanje univerzalnih fonema *i*, *u*, *a* itd. i kada jedan govor reagira svojim glasom u na signal u drugog govora, prihvaća se često kao da greške nema, čak i onda kada su razlike u artikulacijsko-foničkom obliku tih glasova bile znatne, kao npr. između francuskih glasova *i*, *a*, *u*, *j* i hrvatskosrpskih *i*, *a*, *u*, *j*, ili kao razliku između talijanskog *l* i hrvatskosrpskog *l*. Istina je zapravo da su artikulacijsko-foničke razlike u gornjim primjerima barem onolike kolike i između nekih »sasvim različitih« govornih segmenata. Objašnjenje različitosti tretiranja »istih« i »različitih« glasova u različitim govorima leži u tome, što se kod »istih« glasova u dodiru govora javlja jednojednoznačan transformacijski ciklus (to su tzv. univerzalni fonemi), a među »različitim« glasovima dvaju govora može se uspostaviti jedno—višeznačna transformacijska veza. Ipak, treba uočiti da se i u jednom i u drugom slučaju radi o transformaciji pa prema tome, sa stanovišta jednog govora, o greški, tj. psihofonetskoj formi koju taj govor ne prihvaća kao svoju. Ili, sasvim jednostavno rečeno: francuski govor nije hrvatskosrpski govor s dodatkom otvorenih i zatvorenih vokala, nazalnih i složenih vokala i velarnog vibranta (to su naime glasovi koji u dodiru francuskog i hrvatskosrpskog govora nemaju jedno—jednoznačan odnos), već je francuski podjednako karakterističan i poseban i u svim svojim drugim elementima i svojstvima, a njegova osobitost je to teže dostupna baš u onim elementima koji se pokazuju sličnim ili istim, i to možda zato što je logička motiviranost za tim razlikovanjem u tom slučaju smanjena (za francuski govor je međutim jednako karakterističan izgovor riječi *si*, *pas*, *coup*, *vis* itd. kao i riječi *paix*, *rue*, *peux* itd.).

Definicija i smisao sistema grešaka

Sistem grešaka je uređen skup pravilnih fonetskih reakcija govornika jednog govora na stimulacije drugim govorom, ako su te reakcije dane u odnosu prema fonetskom sistemu govora stimulacije.

U sistemu grešaka fonetski se elementi nalaze u međusobnom odnosu kao i u polaznom govoru i manifestiraju njegove osobine u brojnim relacijama. U odnosu na govor-stimulaciju sistem grešaka razotkriva njegovu unutarnju strukturu i njegove potencijalne mogućnosti, tj. otkriva i nepertinentna svojstva njegovih fonetskih realizacija. Jer, sistem grešaka je upravo analiziranje govornih elemenata jednim drugim, tom govoru nesvojstvenim parametrom, zbog čega će različitost moći očitovati svoju sličnost, a identičnost svoju različitost i time iznijeti na vidjelo svoju unutarnju dimenziju. Tako nam npr. sistem grešaka hrvatskosrpski — engleski omogućava da uočimo potencijalne veze između labiodentalnosti i interdentalnosti u engleskom, bliskost između apikalnih afrikata i apikalnih aspiriranih okluziva. Povezanost između složenih i jednostavnih vokala francuskog govora iskazuje greška koju čine Jugoslaveni izjednačujući ta dva reda vokala. Zajednička svojstva otvorenih i za-

tvorenih vckala pokazuje ponovo zajednička njihova greška. Sistem grešaka također otkriva razlike varijanata istog fonema. (U greški Jugoslaven francusko *r* prima ili kao apikalno *r* ili kao frikativ *h*).

Sistem grešaka unutar sebe pokazuje dosljednost koja ga i konstituira u sistem. Tako, ako je nazal *ā* prihvaćen kao *an*, i *ō* i *ē* će biti prihvaćeno kao *on* i *en*, a ako je *ā* prihvaćeno kao *a*, onda će i *ō* i *ē* biti prihvaćeno kao *o* i *a*.

Sistem grešaka treba da pokazuje i značenje pojedinih govornih elemenata u strukturi govora, njihovu snagu, stupanj utjecaja na cjelokupnu govornu strukturu. Zbog toga greške u sistemu grešaka treba prikazivati u hijerarhijskom odnosu: od težih prema lakšima. Uspostavljanje tog hijerarhijskog odnosa ima dva aspekta, za svaki govor poseban; sa stanovišta polaznog govora značajniji su oni elementi koji su kao greške rezistentniji, a sa stanovišta govora-stimulacije značajnija je greška ona koja je uočljiva, tj. koja više smanjuje komunikabilnost govora. Jedno i drugo su mjerljive vrijednosti. Prva trajanjem i intenzitetom korekcije, druga ispitivanjem postotka razumljivosti.

Hijerarhijski su odnosi u oba aspekta samo vjerojatno isti, ali ne obavezno podudarni. Ako je neki glas učeniku vrlo težak, ne znači da je obavezno u toj istoj mjeri i značajan u svom govoru. Tako se vrlo teško prihvaća francusko posteriorno *a*, a istovremeno taj glas nema značajnije uloge u francuskom govornom sistemu. S druge strane lako prihvaćanje glasova *s*, *p*, *b*, *m* itd.,¹⁵ vrlo važnih za francuski govorni sistem, pokazuje također neslaganje hijerarhija u dva aspekta sistema grešaka. Ipak, empirijski i teoretski stoji da su značajnosti u oba aspekta vjerojatno sličnog ranga, jer se govor najteže prima tamo gdje je on najznačajniji; različiti govori su najviše različiti u onome po čemu su ono što jesu.

Čini nam se da nema preciznijih načina da se valoriziraju strukturalni elementi jednog govora od metode ispitivanja grešaka. Spekulativne tehnike fonologa i strukturalista ne mogu nam sa sigurnošću izmjeriti funkcionalnu težinu svakog strukturalnog elementa u govoru. I zbog toga opis strukture ne samo govora, već i jezika koji iz govora proizlazi, ostaje samo hipoteza ako ne počiva na eksperimentalnim mjerenjima.

Otklanjanje interferencije — usvajanje novog govora

Da bi se novi govor nametnuo cjelovito, a uvjet za to je čvrsta fonetska osnova, potrebno je konflikt među govorima razriješiti u samom lokusu kontakta, tj. na psihobiofonetskom nivou. Mnoga su metode i škole rješavale taj problem prebacujući težište na racionalan plan, gdje se mogu konstruirati mehanizmi-simulatori bazičnih govornih procesa. Te su metode bile u sporazumu s lingvističkim školama svog vremena, primjenjivale su njihove osnovne postavke o jeziku, a među tim metodama najrasprostranjenije su metode artikulacijske mehanike koje izvire iz pozitivističke fonetike i metode funkcionalnih fonetskih opozicija koje su deducirane iz strukturalističke fonologije. Osvrnut ćemo se na jednu i drugu samo utoliko ukoliko zadiru u ovo naše razmatranje.

¹⁵ Ovaj primjer je možda samo prividno valjan, jer »isti« glasovi mogu biti i vrlo teški za strukturiranje u novi govor. Vidi o tome gore pod »Identifikacija jednakih govornih signala...«

Artikulacijske metode

Još i danas ponegdje postoji mišljenje da se mehaničkom intervencijom na artikulaciji može najlakše ući u novi govor. To je u izvjesnom smislu tačno, tj. tačno je samo onda ako nam je cilj isključivo pravilno artikuliranje glasova stranog jezika. Međutim, taj je cilj dosta kratkovidan i besmislen, kao što je čpćenito besmislena težnja i k pravilnom gramatičkom govoru ako ta pravilnost uključuje napor znanja, razmišljanja i posebne dedukcije pravila u svakom času govora, jer tada ni izgovor ni gramatika ne služe svojoj primarnoj svrsi, tj. olakšanju i ubrzanju komunikacije govorom, svrsi koja ih i definira, pa u tom slučaju i gramatika i pravilan izgovor predstavljaju svoju vlastitu suprotnost, antigramatiku, antifonetiku, a takvo je govorenje ne-govor.

Pravilnu se artikulaciju mimo slušanja, podvucimo, postiže artikulacijskim opisom mnogo brže i lakše nego bilo kako drukčije. Potrebno je nekoliko minuta da objasnimo da se npr. engleski interdentalni θ i δ izgovaraju stavljajući vrh jezika između sjekutića, a da se francuski $\bar{u}$ izgovara kao i uz izrazito zaokružnu i ispupčenu formu usana. Objašnjenje je ne samo lako već i prihvatljivo za učenika koji na taj način može svjesno i hotimično izvoditi pokret koji se od njega traži. Kod toga su učenik i novi govor zadržali prvobitnu distancu. Na taj je način učenik izbjegao da sam sebi bude »smiješan«, nije morao odstupiti od svoje prirodne govorne »normalnosti«; učenik se nije morao poistovetiti s čudnim »kreveljenjem« i »pjevanjem« stranog govora.

Dakako, tako naučen izgovor ne vodi nas ni najmanje u strani govor, a ni u strani jezik preko govora. To predstavlja samo simuliranje stranog govora. Takvog će se izgovora učenik pridržavati samo dok je u prilici da demonstrira svoje znanje stranog jezika (ispiti i ostale posebne prilike gdje je potrebno pokazati jezičnu korektnost), ali se takav izgovor, opterećen refleksijom, javlja kao teret govoru, smanjuje kapacitet mišljenja i kida ritam govora, uvodi u mucanje i stvara fobiju prema »teškim« glasovima zbog čega se počimaju izbjegavati riječi koje sadrže »opasne« glasove, i na kraju se napušta takvo ničem korisno artikuliranje i prihvaća se, ponovo, »normalno« govorenje, tj. artikulacija (i gramatika) materinjeg govora.

Ponekad se misli da percepcija stranog govora nije prvorazredan problem, jer ona ili prethodi mogućnosti artikuliranja ili se formira samo od sebe nakon usvojene pravilne artikulacije. Međutim, to nije tačno, jer ono što pravilno izgovaramo ne moramo i pravilno čuti, kao što ni nepravilan izgovor ne moramo čuti nepravilnim (taj zadnji odnos tipičan je za dislalije). Za to postoje brojni primjeri i potvrde, a ovdje ćemo iznijeti samo neke: đaci iz kajkavskih područja nauče da je izgovor glasa $\acute{c}$ dorso-palatalan, a $\check{c}$ alveo-apikalan i tako mogu u izgovoru diferencirati te glasove. Međutim, u pisanju diktata, tj. u slušanju, i dalje brkaju te glasove. Drugi primjer. Neka gospođa iz Finske, gdje ne postoji razlikovanje s i š, naučila je artikulirati tu razliku vrlo korektno učeći njemački. Kada je poslije počela u Zagrebu učiti hrvatskosrpski po audiovizuelnoj metodi, opazilo se da ona slušno nikako ne može distingvirati te glasove, i njena se distribucija tih glasova morala bazirati isključivo na grafičkoj slici tih riječi (a to je slučaj i kod kajkavaca koji naše glasove $\acute{c}$ i $\check{c}$ distribuiraju prema zapamćenim grafičkim slikama riječi još k tome podvrgnutim pravilima o distribuciji). Sličan je problem i Arapima

za **p** i **b**. (Apsurd je očit ako pretpostavimo da moramo iz pravila izvoditi distribuciju svih glasova u govoru; fonem je i upravo zbog toga fonem što ima slobodnu distribuciju.) Treći primjer: Vršili smo eksperiment s logatomima koji je snimao engleski spiker. Logatomi su se sastojali od glasova **v**, **f**, **s**, **z**, **t**, **d**, **p**, **b**, **θ** i **ð**. Budući da su riječi bile izmišljene, slušanje se nije moglo oslanjati na prepoznavanje njihovih cjelina. Tekstu su se podvrgli naši ljudi koji ne poznaju nimalo engleski, a isto tako i naši nastavnici koji dobro i vrlo dobro znaju engleski, te su među njima neki bili i lektori engleskog jezika na fakultetu. Ispitanici su morali čuti i ponoviti što čuju. Rezultat je bio naizgled čudan: sve kategorije ispitanika približno su jednako reagirale. Najčešće se **θ** mijesalo sa **f**, **ð** sa **v**, **d** sa **t**, **b** sa **p**. Mnogo manje, gotovo izuzetno, zamjenjivao se **θ** sa **t** ili **s**, a **ð** sa **d** ili **z**. Kako su neki ispitanici izgovarali vrlo korektno engleski, mogli smo zaključiti da ta njihova artikulacija ne obavezuje njihovu percepciju i da je artikulacija dirigirana nekim drugim, neakustičkim kanalom *feed backa*, te da je time njihov sadržaj govora sasvim različit od sadržaja engleskog.

Prednost, rekli bismo i nužnost, senzoričke, a ne artikulacijske obrade fonetskih elemenata govora vidimo i u tome što se preko nje otvaraju mogućnosti asimiliranja stranog govora akustičkim, ne grafičkim putem, u svim razgovornim i telefoničkim situacijama, što je uostalom osnovni način asimiliranja stranog govora.

Dobrom artikulacijom uz lošu percepciju olakšavamo razumljivost svoje emisije autohtonom sugovorniku, na što nas navodi osjećaj pristojnosti, ali sa stanovišta rentabilnosti komunikacije govorom ta je situacija vrlo neekonomična (pa tu govor gubi svoje osnovno svojstvo: najekonomičniji način komuniciranja), jer u takvoj su postavi svi naponi uloženi u to da nas lakše razumije onaj kome je taj govor poznat i lak i koji zbog toga može tolerirati izvjestan stupanj fonetske i gramatičke nekorektnosti, dok za suprotan pravac komunikacije artikulacijska korektnost ne pridonosi ništa, a osnovni teret i usko grlo tako neravnopravne komunikacije jest percipiranje stranog govora.

Pod artikulacijskom metodom korigiranja mislimo samo na one postupke fonetske deskripcije i korekcije koji se u metodama fonetskog postupka u stranom jeziku najčešće daju i koje je praksa afirmirala (ljudska praksa je vrlo često ona koja inicira i afirmira zablude), a to su postupci mehaničkog fonetskog funkcioniranja. Ako smatramo da mehanička fonetika ne može imati korisne primjene pri usvajanju novog govora, ne smatramo time da sve što je u vezi s artikulacijom sačinjava mehanički aspekt govora. Obratno, organi govora također su organi percepcije, a isto je tako percepcija mehaničkih pokreta govora također govorna percepcija. To napominjemo izrijeком zbog toga što nastavnici često pitaju smiju li dopustiti učenicima da gledaju artikulacijski pokret. Pokret artikulacijskih organa treba pokazati učeniku u njegovoj jasnoj, optimalnoj formi, jer to spada u prirodno percipiranje govora (dakako, ukoliko zbog korekcije to nije kontraindicirano kao npr. kada se palatalni labijalizirani vokali zamjenjuju za labijalizirane velarne). Pored vizuelnog kanala artikulacijski se pokret oslanja senzorički i na mnogim drugim modelitetima, tako na kinestetskim (iz kojeg se izvodi pojam artikulacijske napetosti), zatim taktilnim, palestetskim, somastetskim modalitetima itd.

Percepciju govora treba voditi kroz sve ove osjete, dirigitirati njima, tražiti načine da joj se pomogne da se definira za svaki glas, za svaki govorni element, i treba raditi na tome da se uspostave uvjetne veze tih osjeta sa slušnim, u kojim se vezama i sastoji bit senzoričkog definiranja slike glasa govora. Dakle, treba se oslanjati na sve senzoričke faktore artikulacije, pa prema tome senzorički put u govor ne isključuje artikuliranje, obratno, on ga zahtijeva, ali artikuliranje koje se oslanja na senzoričko dirigitiranje i koje formira senzoričku sliku govora.

S didaktičkog stanovišta jedan kompromis između racionalnog i senzoričkog koncepta glasovnih elemenata vrlo je štetan, jer simuliranje senzoričkog koncepta racionalnim razoružava nastavnika; tehnika simuliranja koju učenik dobije, ili je sam otkrije, omogućava mu da dobro ponavlja i onda kada i ne sluša ili ako krivo sluša. Ponaša se kao nagluhi koji unaprijed zna što ćemo mu reći. I ako artikulacijska tehnika uspije da prethodi senzoričkoj fonetskoj slici, ona sebi oduzima mogućnost da se preobrazi u senzoričku sliku, pa nastavnik u tom slučaju mora izmišljati razne postupke da mu razbije tu tehniku, zaoštri konflikt među govorima do evidentnosti, a to je naročito teško kada je artikulacijska tehnika bila dovedena do preciznosti. Jedan postupak, koji se u tom slučaju često primjenjuje, jest isticanje najsitnijih nijansa greške, a što se radi ne toliko zbog nijanse i njenog neznatno negativnog utjecaja na sporazumijevanje, već se nijanse hvatamo kao vanjskog simptoma jednog krupnog govornog nesporazuma. (Tako npr. nijansu u izgovoru ljudi, govoreći standardni govor, ne otkriva samo njihovu dijalektalnu pripadnost, već jedan krupan napor organiziranja tog govora. neiskrenost i govornu nespontanost, i, možda, nostalgiju prema svom materinjem dijalektu kao jedinom prirodnom i autentičnom izrazu svoje jezične naravi.)

Korigiranjem nijansa u nastavi jezika rušimo govorne tehnike, prebacujemo se na percepciju koja onda nužno uskače u sistem grešaka, a kada se to dogodi mi smo konačno stigli na dobar početak nastavnog rada. Ako je govorna tehnika bila do te mjere rafinirana da je omogućavala sasvim korektno izgovaranje, potrebno je u nastavnom procesu namjerno iskrivljavati izgovor i služiti se logatomima da bismo se riješili te tehnike i počeli dirigitirati percepcijom.

Iskustvo pokazuje da je teže fonetski razvijati čak i oni koji već posjeduju dobre i vješte tehnike govora. Do tih tehnika dolaze oni koji su već prije »učili«
jezik metodom mehaničke artikulacije, kao i oni drugi koji zbog svoje prednaobrazbe tendiraju intelektualnom rješavanju govornih problema.

Da rezimiramo: smatramo da je korigiranje govora pomoću opisa govornih pokreta vrlo lak i vrlo loš postupak u procesu usvajanja stranog govora. A upravo takvim opisom govornih pokreta, popraćenim crtežima i fotografijama, pečima najveći broj udžbenika za strane jezike kojima je preplavljeno tržište.

Uvjet da govor opstoji jest njegova senzorička slika. Razumijevanjem se jedan određeni govor može spoznati, ali ne i govoriti.

Fonološko-strukturalistički pristup govorima u sukobu

Na području govora fonologija je kao i čitava strukturalna lingvistika na sebi nepoznatom tlu. To proizlazi iz samih fonoloških osnovnih postavki (i bunta) koje deklariraju jezik svojim predmetom promatranja, a taj je jezik

shvaćen kao kôd (praška i američka verzija) ili kao kanal komunikacije (danska verzija). Fonologija je odlučno inzistirala upravo na razgraničavanju jezika i čovjeka, ogradila je područje svog proučavanja od svih mogućih izvanjezičnih faktora, a to su posebno psihološki, biološki i fizikalni. Transponirala je govor u apstraktni konstrukt-jezik, glas u fonem, a naučnu disciplinu fonologiju time je razgraničila od fonetike. To je transponiranje bilo nužno da bi se shvatila mnogo bitna svojstva jezika, između ostalog i to da je jezik skup različitih forma, posebnim pravilima sagrađenih od još elementarnijih, i da najelementarnije određuju one kompleksnije.

Od de Saussurea jasno je da jezične forme u meta-jeziku mogu biti označene svojom različitošću od drugih forma, pa se stoga mogu definirati i negativno. Tako se npr. fonem *t* može definirati (i dovoljno je) kao nešto što nije ni jedan drugi fonem u tom jeziku. To nešto u određenom je jeziku takvim negativnim definiranjem sasvim jednoznačno dano, ali ako to nešto suočimo sa svim čovječjim govornim sposobnostima, pa još dalje sa svim mogućim izvančovječjim mogućnostima, onda ono može biti beskonačno raznoliko. I jedan takav sistem različitih konstrukata, gdje je zadan samo odnos različitosti među elementima, može se kao cjelina ostvarivati u beskonačno mnogo različitih vidova i oblika i takav je sistem neovisan od sredstva kroz koji se ostvaruje, te stoga može biti i pogodan za elektronsku obradu, za grafičku, glasovnu itd.; može se prebacivati iz jedne supstance u drugu, iz jedne forme u drugu, a da svugdje čuva svoju osnovnu strukturu. Usput napominjemo da je ta mogućnost programiranja jezika utjecala da se nastava jezika obrati strukturalizmu.

Na taj stupanj dovedena misao o jeziku nameće da se jezik počne tretirati kao kanal, kao određeni kapacitet kojim protječe informacija. Za fonologe je važno da se u komparaciji fonoloških sistema istakne upravo ta funkcija kanala. Tako je npr. s fonološkog stanovišta značajno uočiti da u dva jezika postoji razlika u broju vokala, ili da u jednom jeziku postoji opozicija u jednom foničnom svojstvu koje u drugom nema.

Tako sveden jezik na broj (kapacitet) zahtijeva poseban kôd po kojemu će se moći transformirati u signale. Fonem je strukturirani skup apstraktnih relacija, prema isto tako definiranim ostalim jedinicama u tom jeziku. Takav se fonem, npr. *a*, da bi postao grafički signal *a*, mora kodirati u slovo *a*, da bi postao zvuk glasa *a* mora se kodirati u zvuk glasa *a*, da bi postao psihološki senzorički fakt glasa *a* mora se kodirati ponovo u tu formu, a sve to po posebnim, za fonologiju irelevantnim pravilima transformacije. Dakle, jezik-struktura kapaciteta, da bi postao govor (psihobiološka forma), mora se u nju ukodirati. Fonologija (i strukturalna lingvistika) te kodove ne pozna niti se interesira za njih pa od nje ne možemo ni zahtijevati objašnjenje o njima. Fonologija je pak sasvim daleko od toga da se zanima za koder i dekoder kao ustrojstva (kod govora je to čovjek, jer je govor određen čovjekom). Zakoni percepcije, psihološke strukturizacije, asocijacije, memorizacije, kondicioniranja pomoću kojih se stječu govorne navike, itd., sve su to faktori pomoću kojih se govor ostvaruje, a koji nisu prisutni u predmetu koji izučava fonologija. Fonologija je isključila prisustvo čovjeka iz jezika, te stoga probleme čovjeka prema jeziku niti želi niti može kompetentno rješavati.

Vrlo čudna su stoga novija zbivanja u primijenjenoj (na području učenja jezika) lingvistici koja je najvećim dijelom u znaku jedne teoretski neodržive primjene saznanja i spoznaja strukturalističke misli u lingvistici. Čitava jedna plejada velikih mislilaca — kao što su de Saussure, Sapir, Bloomfield, Trubekoj, Pike, Martinet i drugi — opovrgnuta je u svojim sljedbenicima u primijenjenoj lingvistici, najprije u Americi a odatle i drugdje u svijetu. Neki su, kao Fries, Lado, Delattre i drugi, ostajući deklarirani strukturalisti, po jednoj dobroj intuiciji zadržali »fonetsku metodu« kao jedan pomoćni postupak u nastavi jezika.

Aplicirajući fonološke principe, stvorene su brojne metode učenja fonetske baze jezika, metode koje često djeluju čak dobroćudno zbog svoje naivnosti, jer su patternsi u njima fonološke ideje a ne rečenice. Što bismo rekli da se ovim patternsima pokazuje?

Que dis-tu des gateaux tout gâtés qu'on t'a tendus?

Un homme éminent n'amène aucun ennui.

En chassant on fait sécher son visage au vent.

Le long rôle est roulant et ridicule à lire.

Il a failli oublier son fauteuil pliant.¹⁶

U tim se primjerima uvježbavaju različiti stupnjevi aperture konsonanata od prvog do petog stupnja! Ili, možemo postaviti jedno drugo pitanje: možete li pogoditi kakav bi trebao da bude engleski otvoreno i ako znate da je različiti od glasova *i, e, ε, œ* i *a*, k tome još prednji vokal? Ne možete zamisliti, dakako. To ne možete zbog toga što na gornje pitanje može biti bezbroj različitih odgovora.

Ove metode, bazirane na fonologiji, nisu mogle funkcionirati, jer ne samo da nisu uzimale u obzir psihološke i biološke faktore govora, već su i njima suprotne. Te nam se metode pokazuju kao krajnji amaterizam, jer su ih inspirirali i njima dirigirali ljudi jedne sasvim različite struke, tj. čisti lingvisti.

Pokušajmo, međutim, sistematizirati neke svoje prigovore teoretske naravi fonološko-strukturalističkoj primijenjenoj lingvistici.

1. Davanje jeziku čovječja svojstva ili čovjeku jezična, problem je kojim se bavi fonetika, a ne fonologija.

2. Govorna je forma pozitivno određena psihosenzorički biološki i fizički. Ta je forma jedinstvena u univerzumu i njoj treba pristupiti kao takvoj. Od hrvatskosrpskog glasa *t* npr. razlikuju se ne samo svih 29 glasova hrvatskosrpskog govora, već i svi glasovi svih zamislivih govora.

3. Svaka forma u govoru oponira svim ostalima u tom govoru i svima onima izvan tog govora, što se manifestira kod govora u dodiru. A baš u tom zadnjem i jest bit problema za nastavu jezika. Fonološki, francuski glas *p* oponira svim engleskim glasovima u engleskom, isto kao i engleski aspirirani *p^h*, ali ovaj francuski *k* tome još i engleskom *p^h* — u.

4. Opozicije među minimalno različitim formama dane istovremeno vežu te forme asocijacijom i kreiraju im zajednički kontekst. Tim postupkom dvije forme mogu postati različite ali ne i svojevrsne; zajednički kontekst i

¹⁶ P. Delattre: Les difficultés phonétiques du français, citirao P. R. Léon u: Laboratoire de langues et correction phonétiques.

motivacija onemogućuju memoriranje pravilne distribucije, te fonetska forma ponovo postaje (ili ostaje) amorfna faktom te kaotične distribucije.

5. U početku svega čovječjeg, pa i govora, koji je najvlastitije i pojedinačno vlasništvo svakog čovjeka, bio je kaos. Govor je u čovjeku brazda koju napor ureže na tom putu od kaosa do reda. Ako se pruži čovjeku odmah red, organizacija, govor ne može postati, već samo spoznaja jezika. I zato treba davati probleme a ne rješenja, jer je rješavanje jedino tačno rješenje; smisao rečenice je način na koji smo ga otkrili, značenje riječi je put kojim smo do njega došli, funkciju gramatike i fonema određuje proces u kojemu se ta funkcija stvarala.

6. Govor se organizira u čovjeku od većih jedinica prema manjima, nijan-siranim. Rečenica — misao htijenje, prethodi pojmu, pojam morfemu, morfem fonemu. Stoga nije prirodan postupak koji od fonemskog sistema prelazi na morfološki, odatle na leksički, a iz ovog na sintaktički.

7. Govori preneseni u apstraktne strukture — u jezike, ne sukobljuju se nego se kompariraju; misaono se poimaju i prihvaćaju njihove sličnosti i različitosti.

8. U strukturalističkoj metodi svaki dio novog jezika dan je kao dio cjelokupne jezične strukture; svakoj rečenici je kontekst jezik, a ne govorno-komunikacijski proces, pa je u krajnjoj konsekvenciji ovo jedan dijahronijski proces.

9. Struktura (kontekst) govorne situacije nije u fonološko-strukturalističkom postupku uzimana u obzir, a upravo ta govorna situacija osnovna je struktura realizirane rečenice. Rečenica u govoru nije samo dio jezika, već je dio čovjeka i njegova svijeta. Ta spoznaja nije prisutna u metodama strukturalističke primijenjene lingvistike.

10. Ne može se govor deducirati iz jezika, već jezik iz govora. Govor se pak deducira iz zakonitosti čovjekova psihološkog i biološkog ponašanja, iz njegova ritma, glasa, sensorike, logike, potrebe za komuniciranjem i njegove razvijene sposobnosti za komuniciranje; iz čovjekove sposobnosti percipiranja i organiziranja sebe i oko sebe.

11. U govoru se fonem izvodi iz glasa, a ne glas iz fonema. Fonem je samo jedno od svojstava glasa.

Ako svi ti prigovori stoje, a čini nam se da stoje, objasniti da od drugog svjetskog rata na ovamo fonologija i strukturalistička lingvistika vladaju u primijenjenoj lingvistici (na području učenja jezika) može se samo time što je fonetika od pojave fonologije do nedavna bila potisnuta u sjenu fonologije i time nije pratila tempo hoda suvremene misli.

(Nastavit će se.)

Faculty of Arts of the University of Zagreb, Institute of Phonetics

Ivo Škarić, lecturer

SPEECHES IN THE CONFLICT

SUMMARY

There is a contact of the speeches in a communication between persons by means of a speech-code, when each talker keeps to his own language system. On a psycho-sensorial level this contact becomes very interesting. If such communicating tends to use one language code only, then we can talk about the »conflict« between the basic and the new speech. In such a case a new speech interferes with the whole system of the talker's ways of perception and active movements, and this in the problem of the new speech is the cause of mistakes on all the levels. In this essay we talk about phonetic reactions separately. Mistakes, when there is a conflict of speeches caused by the basic language, show the conformity and may be described as being a new system. When interpreting this system of mistakes we may conclude upon many important characteristics of the speeches we begin with and we come to. Other methods of work can never touch this problem and the less can they prove it. A new, more complete vision of the language can be got from such language characteristics and it may, in a way, give light to the problem of the speech dynamics in diachronics.

It is most important to get to know the system of mistakes when teaching a new language because the system is then the basis for the correction.

To reach the two-language knowledge the outgrowing the conflict is essential, but not by way of escaping the conflict as the articulatory phonetical and phonological structuralistic schools for teaching foreign languages practised. After the given critic of these methods, the essay is concluded but only to be continued in the following number of this review.

Faculté des Lettres de l'Université de Zagreb, Institut de Phonétique

Ivo Škarić, maître de conférences

LANGUES EN CONFLIT

RÉSUMÉ

Le contact des langues se manifeste dans la communication par un code linguistique chez les locuteurs qui partent chacun de son système linguistique. Ce contact est particulièrement intéressant au niveau psycho-sensoriel. Si la communication tend à s'adapter à un code linguistique, nous pouvons parler du heurt de la langue primaire et de la deuxième langue. Dans un heurt pareil le système des habitudes articulatoires et la motricité interfèrent avec la nouvelle langue et causent les fautes à tous les niveaux par rapport à la nouvelle langue. Ce sont les réactions phonétiques qui sont élaborées plus en particulier dans cet article. Les fautes dans le heurt des langues montrent une certaine régularité et se révèlent comme un système particulier.

C'est par l'interprétation du système des fautes qu'on peut découvrir plusieurs traits importants de la première et de la deuxième langue, qui, par d'autres méthodes, ne pourraient même pas être aperçus, et encore moins prouvés. C'est par ces traits de la parole qu'on peut obtenir une image plus complète de la langue, qui peut dans une certaine mesure éclaircir sa dynamique dans la diachronie.

Il est indispensable de connaître le système des fautes au cours de l'enseignement d'une langue étrangère, parce c'est de là que doit partir la correction phonétique.

Il est nécessaire de résoudre le heurt des langues pour arriver au bilinguisme, mais cela doit être fait par le heurt et non pas en l'évitant, comme c'était par exemple le cas de la méthode articulatoire ou bien de la méthode phonologique structuraliste de l'enseignement des langues. L'article se termine par la critique de ces méthodes, mais il est à suivre dans le prochain numéro.

Философский факультет Загребского университета, Фонетический институт

ИВО ШКАРИЧ, доцент

СТОЛКНОВЕНИЕ РЕЧЕЙ

СОДЕРЖАНИЕ

Контакт речей осуществляется в междучеловечкой коммуникации языковым кодом у говорящих, которые выходят каждый из своей языковой системы. Этот контакт особенно интересен на психочувственном уровне. Если коммуникация предполагает приспособление только к одному языковому коду, в таком случае возникает »столкновение« первоначальной и новой речей. В таком состоянии система речевых навыков в восприятии и в моторных акциях интерферирует с новой речью и является причиной ошибок на всех уровнях по отношению к новой речи. Здесь особенно рассматриваются фонетические реакции. Ошибки в столкновении речей, причиной которых является первоначальная речь, показывают правильность и их можно описать как особую систему. Интерпретация системы ошибок позволяет сделать вывод о многих важных качествах первоначальной и новой речи, которых другими методами нельзя обнаружить и доказать. Эти речевые качества дают возможность получения более полной картины языка, которая может пояснить, в определенной степени, его динамику в диахронии.

При обучении иностранному языку нужно ознакомиться с системой ошибок, так как от этого зависит речевая коррекция.

Чтобы достичь двуязычия нужно решение столкновения речей, но это решение должно родиться в столкновении, а не во избежание столкновения, что применяли артикуляционно-фонетические и фонологическо-структурные школы обучения иностранным языкам. После критики этих методов автор прерывает статью, чтобы продолжить ее в следующем номере.